

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ НА ПРИКЛАДІ РОЗВИНУТИХ КРАЇН СВІТУ

Голова Н. І. Соціальний захист та обслуговування осіб з особливими потребами на прикладі розвинутих країн світу. В статті аналізується закордонний досвід високо розвинутих країн світу щодо питань пошуку шляхів удосконалення надання соціальних послуг і соціальної допомоги, особам з обмеженими можливостями на Україні. Охарактеризований досвід запровадження різноманітних заходів соціального захисту населення, зокрема технологій соціального обслуговування осіб з особливими потребами. Проаналізовано законодавчу базу прав осіб з обмеженими фізичними можливостями. Вивчено систему соціального страхування в розвинутих країнах світу та основні принципи соціального захисту та обслуговування осіб з обмеженими можливостями. Подано характеристику держав загального добробуту, охарактеризовані основні аспекти даної системи. Визначені напрямки професійної, медичної, соціальної реабілітації за кордоном та обґрунтовані заходи діяльності соціальних працівників з особами з обмеженими фізичними можливостями. Охарактеризовані галузі допомоги інвалідам за кордоном, та проаналізовані програми, що спрямовані на реабілітацію та адаптацію даної категорії осіб. Розглянуто сектор добровільної допомоги особам з фізичними можливостями. Проаналізована освіта та працевлаштування осіб з обмеженими можливостями за кордоном.

Ключові слова: соціальний захист, особистість, обслуговування, права, реабілітація, адаптація, допомога, працевлаштування, особи з обмеженими можливостями, соціалізація.

Голова Н. И. Социальная защита и обслуживание лиц с особыми потребностями на примере развитых стран мира. В статье анализируется зарубежный опыт высокоразвитых стран мира

по вопросам поиска путей совершенствования предоставления социальных услуг и социальной помощи, лицам с ограниченными возможностями на Украине. Охарактеризован опыт внедрения различных мероприятий социальной защиты населения, в том числе технологий социального обслуживания лиц с особыми потребностями. Проанализирована законодательная база прав лиц с ограниченными физическими возможностями. Изучена система социального страхования в развитых странах мира и основных принципах социальной защиты и обслуживания лиц с ограниченными возможностями. Дана характеристика государств всеобщего благосостояния, охарактеризованы основные аспекты данной системы. Определены направления профессиональной, медицинской, социальной реабилитации за рубежом и обоснованные меры деятельности социальных работников с лицами с ограниченными физическими возможностями. Охарактеризованы области помощи инвалидам за рубежом, и проанализированы программы, направленные на реабилитацию и адаптацию данной категории лиц. Рассмотрены сектор добровольной помощи лицам с физическими возможностями. Проанализирована образование и трудоустройство инвалидов за рубежом.

Ключевые слова: социальная защита, личность, обслуживание, права, реабилитация, адаптация, помощь, трудоустройство, лица с ограниченными возможностями, социализация.

Постановка проблеми. Прагнення України увійти в Європейську співдружність країн видається складним без створення системи правових організаційних та інших заходів державних та недержавних установ та організації, що впливатимуть на соціальну стабільність суспільства та сприятимуть її підтриманню, створенню умов зростання добробуту населення забезпечення гідного рівня його життя.

Для соціального захисту населення, в тому числі пенсійного забезпечення, більш ніж у 170 країнах світу функціонують спеціальні системи, програми, страхові фонди, що відображають відповідальність як самої особи, її родини, так і роботодавців, суспільства за добробут громадян у випадку настання соціальних ризиків. На формування та розвиток національних систем соціального захисту населення, впливає вибір моделей та механізмів фінансування. Нині у зв'язку з активним постарінням

населення та періодичними економічними кризами в багатьох країнах виникли проблеми щодо джерел та обсягів надходження коштів в бюджети, соціальні, страхові фонди, що використовуються для соціального забезпечення населення. Тому виникають проблеми зумовлені необхідністю вдосконалення механізмів соціального захисту різних категорій громадян в нашій державі враховуючи досвід розвинутих країн світу.

Процес створення ефективної системи соціального захисту в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із них є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює тривалий час і має позитивні результати. Значний інтерес являє собою система соціального захисту, яка формується в рамках Європейського Союзу, зважаючи на прагнення України увійти до ЄС.

Тому, вивчення досвіду зарубіжних країн має для України важливе значення для розбудови власної системи соціального захисту осіб з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико – методологічні, методичні, прикладні питання багатоаспектної проблеми соціального захисту населення були і залишаються предметом постійних наукових досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних учених таких як: Н. Ветрової, Ф. Герцбера, Т. Заяц, Ю. Мехеева, М. Шмельова, С. Наумова, Т. Заславської, Х. Ламберт. До вивчення деяких аспектів соціального захисту осіб з особливими потребами у розвинутих країнах світу зверталися такі вітчизняні науковці, як: В. Антропов, М. Кашуба, Р. Корнюшина, Л. Смола, В.Чепінога, А.Розеншон та ін., зокрема увага в їх роботах приділялася соціальній політиці у сфері соціального захисту населення. О. Березін, М. Безпарточний та Л. Нікілева визначили особливості французької системи соціального захисту населення, до яких віднесли розгалужену систему професійно-галузевих схем соціального страхування, розвинену систему родинних виплат, яка стала результатом тривалої еволюції, значну роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування.

Публікації зазначених авторів розглянуто в даній статті в контексті запропонованих ними шляхів соціального захисту населення. Констатуємо велику увагу з боку вітчизняних науковців, слід відзначити існуючу відсутність раціональних заходів щодо обслуговування соціально незахищених верст населення в Україні.

Таким чином, **метою** статті є вивчення закордонного досвіду, як важливого аспекту визначення подальших шляхів розвитку чи створення нового більш досконалого механізму державного управління у сфері соціального обслуговування населення в нашій країні. Досягнення такої мети передбачає вирішення **завдання** аналізу особливостей соціально спрямованих заходів із захисту населення, які впроваджуються у розвинутих країнах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день в основі технологій соціального обслуговування осіб з особливими потребами у розвинутих країнах світу лежить принцип адаптації і реабілітації цих індивідів як повноцінних членів суспільства.

Тривалий час в США змінювалось юридичне тлумачення поняття «інвалід», яке трактувалось як недолік, що не дозволяє людині повноцінно жити. Відношення до інвалідів змінювалось від бажання допомогти до обмеження їх прав і свобод. У 70-х рр. минулого століття інвалідів стали розглядати як соціальну меншість – групу людей, що володіють цивільними правами, яку треба захищати так само, як і інші меншини, що вимагали рівності прав. Правова модель створила нову систему оцінки інвалідності – систему, засновану на активнішому залученні осіб з особливими потребами до життя суспільства, розширенні їх прав і їх економічної самостійності.

Технології соціального обслуговування осіб з особливими потребами США запроваджуються відповідно до Закону про інвалідів. Розділ I Закону про інвалідів забороняє приватним роботодавцям дискримінацію осіб з особливими потребами в будь-якому аспекті найму або зайнятості. Розділ II охоплює дискримінацію в суспільних місцях – готелях, ресторанах, торговельних комплексах і так далі. Розділ IV зобов'язав постачальників телекомунікацій надавати доступ до своїх послуг людям з обмеженими можливостями. У США почали з'являтися суспільні організації і клуби для осіб з обмеженими можливостями, а також різноманітні фонди підтримки.

Розглядаючи соціальне забезпечення в Сполучених Штатах, необхідно відзначити, що особи з обмеженими можливостями мають право на медичне обслуговування, отримання соціальних видатків і компенсацій, забезпечення належного рівня житлово - побутових умов, а також мають право на перевезення до навчальних закладів, центрів соціального розвитку і відпочинку (спортивних, культурних і ін.), чого не робиться в нашій державі.

Використовується і такий вид соціального обслуговування, послуги вдома. У США функціонує налагоджена система надання допомоги особам з особливими потребами у всіх сферах життєдіяльності, що сприяє максимально можливій інтеграції такої людини в суспільство. Важливу роль при здійсненні соціальної роботи відіграє впровадження комплексного підходу і участі широкого кола спеціалістів у різних галузях у розробці програм соціального обслуговування [5, с. 112-117].

Діяльність соціального працівника, в основному, направлена на підтримку необхідного матеріально-побутового рівня сім'ї, допомоги в оформленні документів на отримання грошових виплат, страхування, на відмінно від України.

В США діє ряд законодавчих актів, що регулюють питання соціального захисту і обслуговування осіб з особливими потребами. До таких відносять Акт про інвалідів, Акт про усунення архітектурних бар'єрів, Акт про реабілітацію. Акт про інвалідів проголошує, що підприємці не можуть вдаватися до дискримінації кваліфікованих працівників лише унаслідок їх інвалідності. У США існує Національна рада з питань інвалідності, яка є урядовим органом. Члени Ради призначаються Президентом. До обов'язків Ради відносять моніторинг федеральної політики, законів і програм щодо соціального обслуговування і захисту прав осіб з особливими потребами. Рада представляє рекомендації Президентові, Конгресу, Адміністрації реабілітаційних служб з проблем інвалідів. Рада взаємодіє з Національним науково-дослідним інститутом з проблем осіб з обмеженими можливостями.

Акт про професійну підготовку, прийнятий в США, зобов'язав уряди штатів резервувати 10 % федеральних грантів саме для осіб з обмеженими фізичними можливостями. Відповідно до законодавства США, компанії, що відмовляються надати роботу особі з особливими потребами, обкладаються значним штрафом. Компанії, що приймають інвалідів, мають пільги по оподаткуванню [3].

У США активно впроваджуються цільові програми співпраці центрів спеціальної підготовки інвалідів з університетами і різними підприємствами. Фінансування програм здійснюється з держбюджету. Технологія соціального обслуговування інвалідів США передбачає медичну реабілітацію осіб з особливими потребами у рамках програм «Medicare» й «Medicaid», які фінансуються федеральним урядом.

Канада – одна з перших країн, яка включила до Конституції положення про рівність осіб з особливими потребами: «Кожен індивідуум рівний перед законом без всякої дискримінації, у тому числі за ознакою раси, національності, релігії, статі, віку, розумових або фізичних недоліків». Технології соціального обслуговування осіб з особливими потребами у Канаді базуються на законодавчих актах, спрямованих на захист прав і інтересів цієї категорії громадян. Зокрема, це Акт про слабозрячих, Акт про інвалідів, Акт про професійну реабілітацію інвалідів, Закон про права людини в Канаді, Закон про працю, Закон про компенсацію найнятим робітникам і ін. [1, с. 34-37].

Закони забороняють дискримінацію осіб з особливими потребами і заохочують розвиток захисту від дискримінації при наданні інвалідам товарів і послуг, житла, роботи тощо. В законах відбиті питання створення інформаційної служби реабілітації осіб з особливими потребами, служби по професійній підготовці, корекційно-медичної допомоги, забезпечення інвалідів протезно-ортопедичним матеріалом. У Канаді функціонує спеціальний закон «Про житлові стандарти для осіб з обмеженими можливостями».

Відповідно до нього центральна іпотека і корпорація житлового будівництва виробили стандарти житла для інвалідів з порушенням пересувної функції. Питаннями організації соціального захисту і реабілітації осіб з особливими потребами в Канаді займається Міністерство охорони здоров'я і соціального розвитку. У країні діють служби експертизи працездатності, консультації, профорієнтації, реабілітації, інформації, профпідготовки і працевлаштування інвалідів. На сьогодні розроблено кілька федеральних, провінційних і локальних цільових програм, які характеризують різні аспекти впровадження технологій соціального обслуговування інвалідів. До них відносять вдосконалення системи пільг і компенсацій, розробку програм реабілітації і адаптації інвалідів, програми соціальної і профорієнтаційної спрямованості, медичного обслуговування інвалідів тощо. До потреб інвалідів адаптована інфраструктура міст, забезпечено доступ до всіх видів громадського транспорту. Система освіти в Канаді законодавчо передбачає можливість навчання інвалідів на всіх освітніх рівнях (від школи до університету). При цьому, перевага надається формам інтеграційної освіти, застосуванню спеціальних сучасних технічних засобів навчання в рамках індивідуальних програм для осіб з обмеженими

можливостями. Серед студентів канадських університетів не менше 1% – особи з обмеженими можливостями.

Законодавство, щодо осіб з обмеженими можливостями існує у Великобританії ще з 1944 р. Акт про дискримінацію інвалідів покладає на суспільство серйозні обов'язки відносно таких осіб.

Соціальна допомога особам з обмеженими можливостями, в тому числі дітям-інвалідам Великобританії, здійснюється трьома організаціями: приватними власниками будинків, що забезпечують догляд за певну плату; суспільно-громадським сектором; місцевою владою, яка забезпечує виконання більшості соціальних послуг [2, с. 107-110].

Соціальні служби надають допомогу вдома, в спеціалізованих центрах, інтернатах або денних школах. У перерахованих установах при роботі з дітьми з порушеним інтелектом особлива увага приділяється вченню навикам спілкування, правилам поведінки на вулиці, в громадських місцях. Соціальним обслуговуванням займаються соціальні працівники Департаменту соціальних служб Великобританії. До їх компетенції відносять допомогу у вигляді поради, підтримки і консультування у особистих справах інваліда і його сім'ї; допомогу в розробці індивідуальних програм реабілітації, які узгоджуються з клієнтом і його сім'єю; організацію заходів, що сприяють забезпеченню нормального, цікавого культурного життя інваліда. Департамент соціальних служб Великобританії може надати необхідне устаткування у позику, виділити дотацію, надавати допомогу по телефону чи за допомогою інших засобів комунікацій. На сьогодні у Великобританії функціонують приватні реабілітаційні установи, які за замовленням особи з обмеженими можливостями можуть надати будь-яку допомогу, устаткування тощо.

Значна роль у налагодженні технології соціального обслуговування інвалідів належить державі. Державні служби, як і комерційні структури, зобов'язані забезпечити доступ таких осіб до товарів, засобів і послуг, що надаються населенню. У Великобританії заборонено відмовляти особам з обмеженими можливостями в обслуговуванні або пропонувати послуги нижчої якості. Особам з обмеженими можливостями надається грошова компенсація на пересування.

Велике значення надається організації професійної реабілітації інвалідів в спеціалізованих центрах. Ефективність професійної реабілітації і відсоток повернення інвалідів до професійної діяльності у Великобританії досить високий. Закон

передбачає зайнятість осіб з обмеженими можливостями, квотування і резервування робочих місць для інвалідів, встановлення спеціального режиму праці з дотриманням пільг. Для таких осіб особливо важкими вадами створюються умови роботи на дому [4, с. 43].

Особи з обмеженими фізичними можливостями мають право на персональну допомогу. Місцеві органи влади призначають асистентів чи забезпечують фінансову підтримку інвалідам, які самі наймають собі помічників. Помічник повинен вміти надавати крім побутових послуг і професійну допомогу тим, хто має намір навчатися чи працювати. Якщо допомога потрібна не більше як 20 годин на тиждень, вона оплачується муніципалітетом. Якщо ж допомога вимагає більше часу, то інвалід може отримати спеціальну фінансову допомогу від служб соціального забезпечення. Це право, є обмеженим, воно поширюється на осіб старших за 65 років.

Ще одним різновидом соціальної роботи з особами з обмеженими можливостями виступає адаптаційна підготовка, що допомагає індивіду пристосуватися до стану, який виник у результаті каліцтва чи хвороби. До адаптаційної підготовки активно залучаються члени родини і близькі особи. Її головною метою є забезпечити соціальну і психологічну самостійність, зміцнити дієздатність людини при фізичній хворобі.

Навчання дітей-інвалідів може здійснюватися у спеціальних школах або у спецкласах звичайної школи. У деяких випадках навчання проходить вдома. Головна мета – навчити основам письма і рахування, сформувати рухові уміння і навички соціалізації (одягання, уміння користуватися столовими приборами, вмивання, поводження з грошима, покупки, приготування їжі, користування банками, телефоном, транспортом). Також учні мають змогу вивчати академічні дисципліни і отримувати основи професії.

Технології соціального обслуговування у Німеччині включають сукупність соціальних послуг (догляд, організація харчування, сприяння в наданні медичних, правових, соціально-психологічних і матеріальних видів допомоги, допомоги в професійній підготовці, працевлаштуванні, організації дозвілля, сприяння в організації ритуальних послуг та ін.), які надаються інвалідам вдома або в установах соціального обслуговування незалежно від форм власності [4, с. 44-50].

Інваліди, що потребують постійної або тимчасової сторонньої допомоги у зв'язку з частковою або повною втратою можливості

самостійно задовольняти свої основні життєві потреби, мають право на соціальне обслуговування, здійснюване в державному, муніципальному і недержавному секторах системи соціального обслуговування. Такі послуги надаються лише за умов добровільної згоди інвалідів, за винятком випадків, коли надання таких послуг необхідне, аби врятувати життя інваліда. На думку експертів ООН, основними правами, які мають бути гарантовані інвалідові і на основі яких визначається міра відповідності національної політики держави міжнародним стандартам, є права на освіту і працю, вступ до шлюбу, батьківство, право звернення до суду, право на недоторканність приватного життя і власності, а також політичні права. Головними виплатами для особи з обмеженими можливостями є пенсія, що не залежить від віку і обумовлені тільки станом здоров'я, неможливістю або обмеженою можливістю людини здійснювати трудову діяльність. Пенсії в Україні виплачуються з пенсійного фонду, створеного за рахунок страхових внесків підприємств та громадян [4, с. 52].

У Німеччині, як в соціальній державі загального добробуту, соціальні права є невід'ємною частиною соціальних статусів. Конституція Німеччини містить слова: «Ніхто не може бути обділений унаслідок своєї інвалідності». Головний Закон надає всім громадянам «право на реабілітацію і інтеграцію в нормальне життя» [5, с. 111-112].

Німецьке законодавство про соціальне обслуговування інвалідів містить ідею про те, що реабілітація і подальше працевлаштування інвалідів економічно вигідніше, ніж постійне забезпечення їх пенсіями і видатками. В Німеччині діє Федеральна програма зайнятості інвалідів, що передбачає різні пільги і субсидії підприємцям, що працевлаштовують таку категорію осіб.

Висновки. Отже, зарубіжний досвід таких країн, як США, Німеччини, Великобританії, Канади переконливо свідчить про те, що соціальна сфера є одним із пріоритетних напрямів державної політики, важливим проявом якої виступає надання соціального захисту та обслуговування особам з обмеженими можливостями. Вважаємо, що подальше вдосконалення інституту соціальних послуг в Україні насамперед слід пов'язувати з відпрацюванням дієвих та ефективних механізмів надання соціальних послуг з урахуванням особливостей суб'єктів їх отримання. Необхідно вдосконалювати механізми здійснення соціального забезпечення особам з обмеженими фізичними можливостями. Оскільки система

соціального захисту України потребує поглибленого наукового аналізу з позицій виявлення нових шляхів і напрямів її удосконалення, доцільно слідувати загальноєвропейській тенденції, коли держави сприяють активізації діяльності громадських організацій у цій сфері. Перспективою подальших розвідок порушеної проблематики є, на наш погляд, аналіз проблемних питань державного регулювання здійснення соціального супроводу та захисту осіб з обмеженими можливостями.

Бібліографія

1. Ананіч, О. (2004). Соціальне страхування в Білорусі і світова практика *Директор*, 5, 34-37 (Social security in Belarus and world practice).
2. Бухтіяров, О. С. (2014). Європейські тенденції фінансування систем соціального забезпечення. *Наука і правоохорона*, 1 (23), 107-110.
3. Глазк, Н. Д. (2014). Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери *Ефективна економіка*, 5. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>.
4. Данишевская, И. В. (2010). Модели создания пенсионного капитала за рубежом. *Вестник Волгоградского института бизнеса*, 3, 43-52. (Models creation of pension capital abroad).
5. Попок, А. А. (2013). Світовий досвід соціального захисту населення. *Ефективність державного управління*, 35, 111-117.

References

1. Ananich, O. (2004). Sotsialne strahuvannya v Bilorusi i svitova praktika *Direktor*, 5, 34-37 (Social security in Belarus and world practice). [in Ukrainian].
2. Buhtiyarov, O. S. (2014). Evropeyski tendentsiyi finansuvannya sistem sotsialnogo zabezpechennya. *Nauka i pravoohorona*, 1 (23), 107-110. [in Ukrainian].
3. Glazk, N. D. (2014). Zarubizhniy dosvid zabezpechennya sotsialnoyi sferi *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>. [in Ukrainian].
4. Danishevskay, I. V. (2010). Modeli sozdaniya pensionnogo kapitala za rubezhom. *Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa*, 3, 43-52. (Models creation of pension capital abroad). [in Russian].

5. Popok, A. A. (2013). Svitoviy dosvid sotsialnogo zahistu naselennya. *Efektivnist erzhavnogo upravlinnya*, 35, 111-117. [in Ukrainian].

Golova N. I. Social protection and servicing of people with special needs on the example of the developed countries of the world. Ukraine's aspiration to enter the European Commonwealth of Nations seems complicated without creating a system of legal organizational and other measures of state and non-state institutions and organizations that will influence the social stability of the society and promote its maintenance, creating conditions for the welfare of the population to ensure a decent standard of living.

For social protection of the population, including pensions, more than 170 countries of the world operate special systems, programs, insurance funds that reflect the responsibility of the individual, his family, and employers, and society for the well-being of citizens in the event of social risks. The formation and development of national systems of social protection is influenced by the choice of models and mechanisms of financing. Nowadays, due to the active aging of the population and periodic economic crises, many countries have problems with the sources and volumes of budget revenues, social and insurance funds used for social security of the population. Therefore, problems arise due to the need to improve the mechanisms of social protection of various categories of citizens in our country, taking into account the experience of developed countries of the world.

The process of creating an effective system of social protection in Ukraine depends on many factors. One of them is the use of the experience of foreign countries, where this system works for a long time and has positive results. Significant interest is the system of social protection, which is formed within the framework of the European Union, in view of Ukraine's aspirations to enter the EU.

Therefore, studying the experience of foreign countries is important for Ukraine to develop its own system of social protection of people with special needs.

Key words: social protection, personality, service, rights, rehabilitation, adaptation, assistance, employment, persons with disabilities, socialization.

Отримано 23.03.2019